

Fig. 1. Porträtt av Frédéric Troyon år 1859. Okänd konstnär. Foto Musée cantonal d'archéologie et d'histoire, Lausanne (MCAH).

Frédéric Troyons schweizisk-fransyska visiter i Uppsala 1845–46

JAN PEDER LAMM

För många år sedan inventerade jag de arkivaliska källorna till Mäläröarnas arkeologi. Därvid hittade jag i Vitterhetsakademiens antikvarisk-topografiska arkiv (ATA), i kapseln för Munsö socken i Uppland, en ur många avseenden märklig arkeologisk grävningssrapport.¹ Den överraskade genom att vara skriven så tidigt som 1846 och därtill på franska. Författare var en för mig då ännu obekant person vid namn Frédéric Troyon (1815–66).

Rapporten bär titeln *Description de douze tumuli de l'île de Munsön sur le lac Mëlar (ouverts sur le fin de Mai et au commencement de Juin, en 1846)*, vilket översatt till svenska blir: ”Beskrivning av tolv gravhögar på Munsö i Mälaren undersökta kring månadsskiftet maj–juni 1846”. Över tiden måste många andra personer ha hållit dokumentet i handen, men eftersom det är på franska troligen inte gjort sig mödan att närmare studera det. Därför har det, fram till nu, alltså i drygt 180 år, fått ligga obeaktat i arkivet. Det är därför verkligen på tiden att det uppmärksammas.

Ur forsknings- och lokalhistorisk synpunkt är rapporten spännande redan på grund av sin ålder – ett faktum som inte förminskas av arbetets för sin tid höga kvalitet. Att det därtill är en utlänning som både initierat och utfört undersökningen samt skrivit rapporten är säkerligen helt unikt. Jag beslöt därför att framöver försöka publicera och kommentera mitt fynd. Sedan jag någonstans funnit uppgiften att Troyon var hemmahörande i Lausanne, huvudstad i den schweiziska kantonen Vaud, skrev jag till stadens arkiv för att söka närmare uppgifter om honom. Svaret blev att han betraktades som en av stadens främsta söner och på sin tid var en mycket framstående kulturpersonlighet, som bl.a. infört det arkeologiska treperiodssystemet i Schweiz och grundat det nuvarande kantonalmuseet.²

Frédéric Troyon (fig. 1) var son till en godsägande pastor som residerade på herrgården Bel-Air, en egendom som sedan länge införlivats med staden Lausanne. Den unge Troyon, som då var teologie studerande och destinerad att följa i faderns spår,

fick den 26 mars 1838 en ingivelse som fick honom att helt ändra levnadsinriktning. Man skulle kunna säga att han fick en "Lidnersk knäpp". Anledningen var att det den dagen plöjdes upp mänskliga skelettdelar på en åker i herrgårdens närhet.³ De visade sig komma från ett stort järnåldersgravfält med vad som numera kallas Reihengräber. Den unge mannen blev trollebunden och bestämde sig omgående, och helt emot faderns förväntningar, för att bli arkeolog och undersöka detta. Det skulle ta mycket lång tid och avslutades först 1856 efter 19 grävningskampanjer och 335 undersökta gravanläggningar. Uppgiften engagerade inte bara honom utan också kolleger och frivilliga, till och med från utlandet.

För att kunna utvärdera grävningsresultaten gjorde han 1843-46 en mer än treårig arkeologisk forsknings- och studieresa i Mellan- och Nordeuropa.⁴ Den förde honom ända till Sverige. Här kom han att vistas från hösten 1845 till slutet av 1846. Ödet kom för hans del att medföra att han snart fick en tjänst på Stockholms slott, som lärare i fransk litteratur och kultur för kronprinsen Carl (den blivande kung Karl XV) och hans bröder Oscar (den blivande kung Oscar II) och Gustaf (sångarprinsen). Genom sin tjänst på slottet fick Troyon goda kontakter vid hovet och genom den för arkeologi särskilt intresserade kronprinsen kunde han även intressera prinsarnas far, kung Oscar I, för detta ämne. I Stockholm

fick han därtill god kontakt med riksantikvariern, Bror Emil Hildebrand, som gav honom fri tillgång till samlingarna i Statens historiska museum. Han tilläts till och med att för studium och dokumentation få låna med sig värdefulla fornsaker till sin hyreslägenhet i Gamla stan.

Under hela sin bortovaro skrev Troyon mängder av innehållsrika resebrev till föräldrarna och systern Caroline samt till sin lärare och mentor, historikern Louis Vulliemin (1797-1879). Breven renskrevs systematiskt av systern. De tidigare okända avskrifterna av de sedan länge försvunna originalen donerades 1993 till kantonalmuseet av släktingar till Troyons hustru. Breven har mycket att berätta, inte bara om arkeologi, utan även om livet i 1840-talets Stockholm och då särskilt vid hovet. I ett större sammanhang får vi i breven också möta ett imponerande antal representanter för mellan- och nordeuropeisk kulturelit, däribland språkforskaren Jacob Grimm, filosofen Friedrich Schelling, kemisten Jöns Jacob Berzelius, författaren Erik Gustaf Geijer, arkeologerna Christian Jürgensen Thomsen och Sven Nilsson samt antropologen Anders Retzius. Enligt min personliga uppfattning vore alla dessa brev på grund av sitt kulturhistoriska intresse väl värda att översättas till svenska och publiceras som ett arbete för sig.

I samband med vistelsen i Stockholm besökte Troyon några gånger Uppsala och i

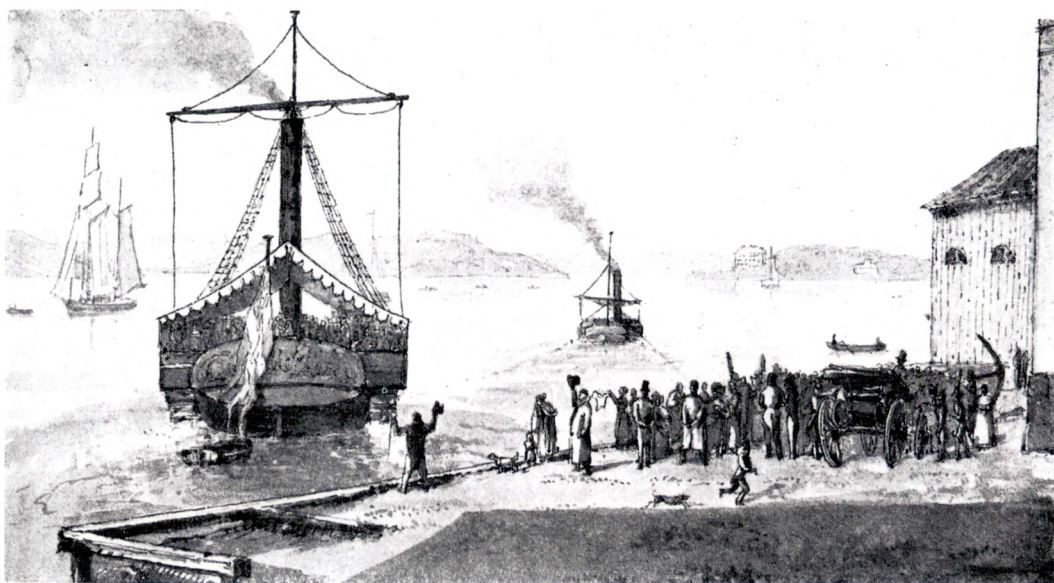

Fig. 2. En hjulångares avfärd från Riddarholmshamnen. Sepialavyr av Alexander Wetterling 1826. Göteborgs konstmuseum. Ur Selling, Johansson & Axel-Nilsson 1987.

brev till de hemmavarande berättar han om dessa besök. Förmodligen hade han då med sig rekommendationsbrev från Vuillemin, som gästade universitetet tidigare och där bekantat sig med professorerna. Dörrarna stod alltså öppna till kontakter på högsta vetenskapliga nivå. I det följande kommer jag med talrika kursiverade citat ur breven, som jag våren 2016 fick tillfälle att bekanta mig med vid ett besök i Lausanne, att följa honom under hans uppsalasejourer.

Till Stockholm anlände Troyon den 10 augusti 1845. Första besöket i Uppsala inleddes den 7 oktober. Om detta skriver han brev både till sin mor och sin lärare, datera-

de 14 respektive 8 november 1845. I brevet till läraren hänvisar han till vad han berättat i det brev han redan avsänt till föräldrarna, bl.a. om Geijer. Till Uppsala färdades han med hjulångare från Riddarholmen (fig. 2). Han steg ombord kl. 7 på morgonen. Resan tog åtta timmar. Framme var han kl. 3 på eftermiddagen. I brevet till modern berättar han att han anlänt till en liten stad som domineras av en stor katedral och ett befäst slott med tvenne torn. Bebyggelsen bestod i övrigt av halmtäckta trähus. Bland alla dessa sökte han reda på ett hotell inrymt i ett stenhus, detta för att minimera risken för vägglöss:

Så fort jag hittat ett skrek jag "rum, rum" – vilket betyder "chambre". Väl där bytte jag till mörk kostym "habit noir" för att avlägga mina visiter... Och vilka var det då du ville träffa, undrar du. Jo, professorerna i Uppsala – ty så heter den lilla staden med det stora namnet. Sedan den för 100 år sedan nästan helt förstördes av elden har återuppbyggnaden försummats, om man bl.a. undantar den magnifika med vackra böcker rikt försedda biblioteksbyggnaden. Dess direktör, Monsieur Schröder, som också är professor i arkeologi, har en mindre samling ur vilken jag gjorde avgjutningar.⁵ Det finns varken hörn eller vrå som han inte visat mig. Han är mycket förekommande mot utlänningar, men knappast någon framträdande arkeolog. Detta kompenseras av att herr Geijer, professor i historia, är Sveriges främste historiker. Med honom har jag haft högst angenäma samtal. Han frågade mig om allt möjligt och ifrågasatte mig på många punkter och upprepade många gånger "il parait qu'on a trop systématisé..." [d.v.s. förenklat och systematiserat allt för mycket]. Jag fick glädjen att jämkä arkeologin med historien. Herr Geijer presenterade mig för sitt dam-sällskap. Är ni gift frågade en av dem medan vi drack te – Jag är förlovad med arkeologin – damen hittade inte något annat fel på min fästmö än att hon var väl gammal. En annan kväll var jag på soirée i de bästa kretsar. Det sjöngs folkvisor, vilket glädde mig. Nästan alla hade ett lätt drag av vemod. Det märks att de inte skapats i den glada Södern. I övrigt har jag inte något särskilt att nämna utom damernas sätt att äta

äpplen på i en miljö som denna, de sätter nämligen tänderna direkt i Evas frukt. Det hade varit roligt om jag kunnat bjuda dem på apelsiner [för att se dem bita i skalet]. Innan det var dags att bryta upp bjöds man in i en annan sal där en stor brasa sprakade i en öppen spis. Där serverades buljong, kallskuret kött och blåbärskräm, allt på stående fot. Sedan återvände man för att konversera med varandra. När det blev dags att skiljas åt var det först damerna och sedan herrarna som tog farväl. Det glädde mig mycket att Monsieur Vuillemin inte var okänd i Uppsala.

Därefter övergår Troyon till en detaljerande beskrivning av domkyrkan:

Jag har i förbigående nämnt domkyrkan, en vacker gotisk kyrkobyggnad från 1200-talet. Till det yttre är den stor men inte storslagen. De små tornhuvorna som tvingats på de sänkta tornen finner jag lika misspyrdande som en vit toppluva på en prästkåpa. Exteriören har tagit skada både av tidens tand och arkitekterna – det gemensamma ödet för gamla monument. Interiören är både hänförande och storslagen, men kolonnerna är långt ifrån "en faisceaux" [knippepelare] och är ingalunda formfulländade, kapitälerna är platta och föga framträdande, men spetsbågarna är fina och kopplade. Kanske skulle man kunna ha invändningar på att tvärskeppet som skall representera Korsets armar är placerat mitt i byggnaden, vilket får koret att se ut som ett andra skepp. I dess fond finns ett utsökt fint kapell med Gustav Vasas grav som vilar på en upphöjd sockel. På väggarna ser man vackra

fresker som skildrar olika händelser i kungens liv som då han bland dalkarlar bär deras folkdräkt och hans intåg i Stockholm. Kapellet azurblå valv är stjärnbestrovt. – Bland sidoskeppets gravstenar märks en håll med namnet Linné och på väggen bredvid en minnestext ovanför hans medaljong. Sammanfattningsvis är kyrkobyggnaden intressant men inte så till den grad som svenskarna menar då de påstår att den är en av gotikens vackraste byggnader.

I brevet ingår också en skildring av ett besök i Gamla Uppsala:

Nu undrar du om detta är det berömda Uppsala? Absolut inte. L'ancien Upsala [Gamla Uppsala] ligger en lieu [en fransk mil, omkring 4 km] härifrån. Dit kom jag som en pilgrim d.v.s. till fots – ett minne som jag har i gott behåll. På natten hade det snöat, och även om det inte syntes några spår av detta så drabbades jag av en så tjock lermodd att mina klackar ideligen lossnade. Trots allt lyckades jag ta mig fram. Tänk er en slätt vid foten av tre 60–80 fot höga kullar, en kyrkobyggnad och några små trähus med halmtak, då får ni en uppfattning om Gamla Uppsala (fig. 3). Sägner berättar att kullarna är gravhögar för gudarna Tor, Oden och Freja. Den påstår också att en del av kyrkan uppförts under hednatiden, men på detta tror åtminstone inte jag. Jag har nogsamt studerat hela byggnaden och inte funnit något som inte är från den kristna eran, stilen är i huvudsak bysantinsk. Kyrkan kan ha påbörjats på 1000-talet eftersom det finns ursprungliga rundbågar medan en del

Fig. 3. Uppsala högar och Gamla Uppsala kyrka. Skiss av Troyon i av systemen kopierat brev till modern. I sammanhanget kan tilläggas att Troyon mycket sällan illustrerat sina brev. Uppsala utgör ett stort undantag.

spetsbågar visar på senare tillbyggnader. Hur det än må förhålla sig med detta så är det en mycket intressant byggnad och jag tvivlar inte alls på att högarna döljer mänskliga rester. Det mörknade och jag måste lämna dessa gamla lämningar. På kvällen den elfte var jag åter i Stockholm.

Här kan det vara på sin plats att tillägga att sedan Troyons tid har många och omvälvande arkeologiska och byggnadstekniska undersökningar gjorts då det gäller Gamla Uppsala kyrka med omgivningar. De har klarlagt att vad han kunde se endast var resterna av en kyrkobyggnad som under medeltiden var ungefär dubbelt så stor som den nuvarande kyrkan och under 1100-talet störst i det dåvarande svenska riket.⁶ Men för den skull har Troyons observationer inte blivit betydelselösa. De har fått forskningshistoriskt intresse, särskilt eftersom de gjorts av en helt oberoende utländsk forskare som var väl förtrogen med kontinental medeltida arkitektur.

Fig. 4. Uppsala högar och Gamla Uppsala kyrka från söder. Liksom följande förstörade skisser i av systern kopierade brev från Troyon till professor Vuillemin. Som Sune Lindqvist nämnt i sin monografi om Uppsala högar rådde det sedan tidigt på 1800-talet så stor namnförbistring på kungshögarna att han själv valde att ge dem de neutrala namnen Östhögen, Mellanhögen och Västhögen. Hans uppfattning var att benämningarna "Odens, Tors och Frös (Frejs, Friggas etc.) högar" tillskapats under början av 1800-talet eller kort dessförinnan som en poetisk produkt av 1600-talets och 1700-talets lärda spekulationer (Lindqvist 1936, s. 121). Bror Emil Hildebrand betecknade Östhögen som Odens, Västhögen som Tors och Mitthögen som Frejs hög. Helt avvikande är Troyons benämningar. För honom var Östhögen Tors, Mellanhögen Odens och Västhögen Frejas hög, vartill kom Tingshögen som han kallade "Tertre de la Justice".

Brevet till Vuillemin är illustrerat med flera skisser från Gamla Uppsala men betydligt noggrannare utförda än den i brevet till modern, liksom texten om kyrkan (fig. 4-7). Troyon beskriver Gamla Uppsala som en bedrövlig by vid foten av Tors, Odens och Frejas gravhögar: "Hit har jag begivit mig med de bästa förutsatser att leta efter hedniska spår i dess kyrka. Men jag har inte svenskarnas tro. Allt jag sett har varit kristet." (fig. 4).

Troyon skriver med hänvisning till sina teckningar, vilka i det följande återges i hans egen ordning:

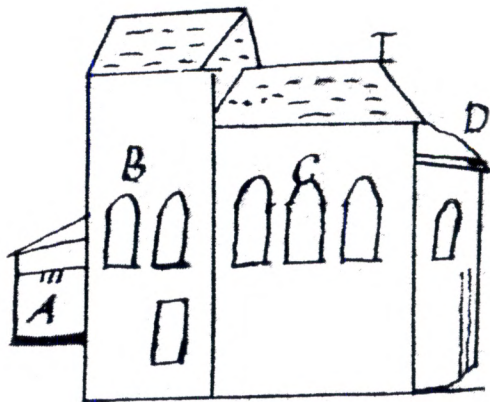

Fig. 5. Gamla Uppsala kyrka sedd från söder.

Så här ser kyrkan ut från högra sidan (fig. 5). Ytterfasaden är byggd av granitartad sten. Den senare tillfogade utbyggnaden A. har

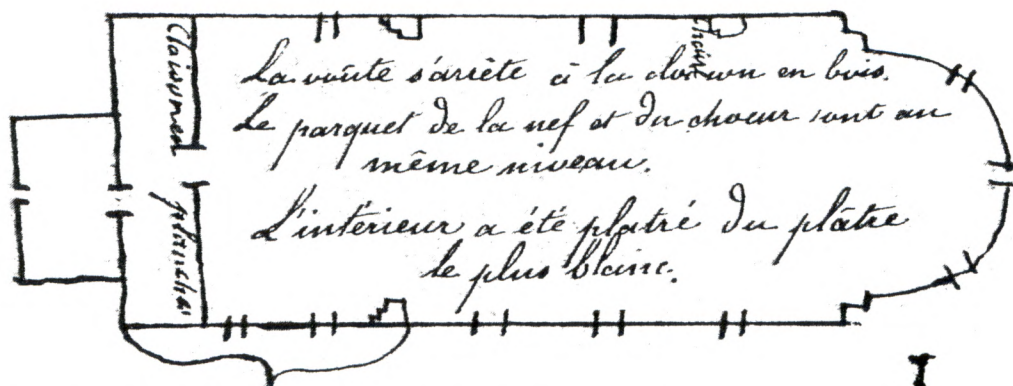

Fig. 6. Gamla Uppsala kyrka, planskiss. Text: "Valvet begränsas av en skiljevägg av trä. Skeppets och korets trägolv ligger på samma nivå. Interiören förgipsad med vit gips."

anfanger till spetsbågevalv. Den högsta delen (av byggnadskroppen) B. har rundbågade fönsteröppningar, liksom också skeppet C. medan de på koret (D.) ombyggts tidigast på Ludvig XIV:s tid [1638–1715]. Valvet som har kraftiga ribbor är sekundärt tillbyggt. Det har samma nivå i B. och C. Det är B. som påstås vara från hednatiiden. Men observera att man inte fäst sig vid dess stora höjd eftersom detta är ett typiskt drag för en mängd svenska och högst kristna kyrkor. Men vad som är slående är de igenmurade fönsteröppningarna. Alla har räknat dem men inga har kommit fram till samma resultat. För mig låter det sig enkelt utredas, se planen (fig. 6). På byggnadens motsatta sida har B. och C. bara två fönster. Med orgeln har ett av dem tagits bort på B. På fasaden [till kyrktornets västra sida]

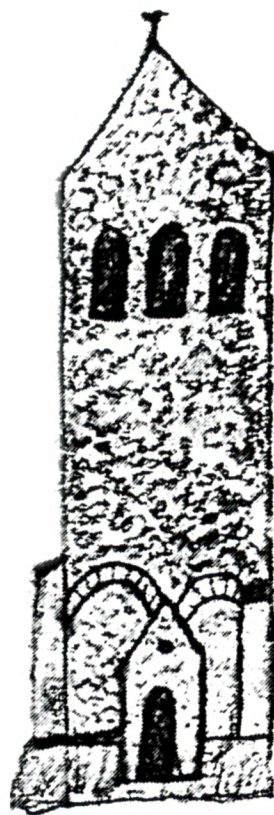

Fig. 7. Gamla Uppsala kyrka, tornets fasad sedd från väster.

finns två valvombfattningar. Jag skall visa er dem och ni kommer att förstå varför de finns där. Det beror på att man i bysantinsk stil byggde två portar på fasaden men att dessa, troligen på grund av de stränga vintrarna murades igen. I deras ställe har man byggt till en förhall litet på sidan om (fig. 7). Den är ganska sen eftersom den har spetsbågar. Fasaden har åter brutits igenom för en trång dörröppning. Entrén har blivit oregelbunden på grund av att den byggts av så stora stenar. Titta för övrigt på planen över byggnadens inre. Den borde ha ritats i större skala. Den är enkel men den har något imponerande över sig. Under alla omständigheter är det ett intressant monument att studera, jag föresätter mig att återvända till våren och rita en exakt plan; då jag redogjorde mina iakttagelser för Mr Geijer, svarade han att jag mycket väl kunde ha rätt ty han trodde att det gamla templet varit av trä.

Som kommentar till teckningen av Uppsala högar (se fig. 4) skriver Troyon:

Lägg till ytterligare några små trähus med plank- eller halmtak och ni ser Gamla Upsala, förlorat på en slätt, en lieue från Upsala, den nutida staden. Var snälla och förlåt mig med tanke på platsens helighet för mina förskräckliga små skisser som kunde varit bättre. Hur som helst så kommer jag framöver att kunna visa er betydligt bättre teckningar.⁷ Döm om min förvåning då jag fick veta att ingen arkeolog försökt att driva in en tunnel från foten av högarna för att undersöka deras inre. Men till slut har Herr Hildebrand satt sig i rörelse; han tänker att öppna

dem nästa år. För att säga er sanningen så tror jag inte att han kan tänka sig att ha mig med. Kanske tar jag miste, framtiden får visa hur det blir med den saken, och jag skulle inte ha något emot att få komma med.⁸

Den tredje januari 1846 återkommer Troyon till Uppsala i ett brev till sin far med orden att Uppsala förblir det stora universitetet, men det finns så litet att säga om denna lilla håla att jag tror att jag redan sagt allt som går att säga – en trädstad med jordtak. – Studenter som försöker leva som borgare, professorer som på grund av isoleringen tappat stinget. Kyrka och bibliotek; det är allt. Om jag inte tidigare talat om Linné beror det på att jag redan berättat om allt jag sett. Men till skillnad från de flesta människor lever han vidare i vetenskapen mer än i monumenten och fastän Gustaf III uppskattade dem så lät denne galne och slösaktige konung sälja och skingra denne store botanikers värdefulla samlingar.

I ett brev till systemen, daterat den 1 april 1846, berättar Troyon om hur det gick till då han vid audiens hos kungen beviljades tillstånd att göra en arkeologisk fältundersökning samt att prinsarna visat intresse för hans teckningar, vidare att kronprinsen verkade ha för avsikt att kanske redan före hans avresa låta öppna Uppsala högar. Kronprinsen hade också utbett sig om ett exemplar av Troyons cirkulärskrivelse 1841 om fornlämningsinventering i kantonen Vaud ”men då

jag inte hade någon kopia till hands lovade jag honom att författa ett cirkulär anpassat för svenska fornlämningar och i går överlämnade jag ett sådant till honom med ett tillägg om hur ett museum skulle kunna organiseras.”⁹

I de närmast följande breven nämns inget mera om Uppsala men däremot berättar han för modern ganska ingående om sina arkeologiska undersökningar på Munsö på försommaren. Först i ett brev daterat Finska viken 24 augusti 1846 återkommer han med ett tillägg skrivet i staden:

Det är i Uppsala som jag lägger sista handen vid det här brevet. Man kommer att öppna en av högarna men arbetet är svårt och kommer att ta lång tid vilket inte tillåter mig att vänta tills det blir färdigt. Mr. Hildebrand har satt upp sitt tält.

Den 16 augusti hade denne efter eget val men på kronprinsens befallning påbörjat undersökningen av Odinshögen, numera kallad Östhögen. Arbetet avbröts den 26 september. Det fortsatte den 7 juli året därpå och avslutades den 22 i samma månad. Undersökningen genomfördes av militär från Upplands regemente under befäl av överstelöjtnanten i ingenjörs kåren Carl Ståhl. Det skulle dröja till 1874 då också Torshögen, d.v.s. Västhögen blev undersökt. Detta som en attraktion för medlemmarna i den stora internationella arkeologkongress som då hölls i Sverige.¹⁰

Efter avslutade undersökningar på Munsö och resor till Gotland och Ryssland förberedde Troyon sin hemresa. Den blev långvarig och gick via Norge och Köpenhamn, varifrån han gör en avstickare till Skåne, för att i Lund träffa den berömde zoologen och arkeologen, professor Sven Nilsson. Det fanns flera anledningar till att han nu lämnade Sverige: hemlängtan, det faktum att han inte erbjudits att medverka i den arkeologiska undersökningen i Gamla Uppsala samt inte minst att tjänsten som kunglig informator upphörde i och med att prinsarna nu lämnade föräldrahemmet, kronprinsen Carl som han undervisat sedan denne återvänt från studier vid Uppsala universitet skulle resa till Skåne, den artonårige Oscar lämna Stockholm för att delta i en årslång kryssning med flottan och prins Gustav för att börja på en militärskola.¹¹

Först i mitten av november 1846 återkom Troyon till Bel-Air. Under sin bortotvaro hade han bl.a. lärt sig både svenska och danska och kom fortsättningsvis per brev att upprätthålla kontakten med flera skandinaviska kolleger, men till Norden återvände han aldrig personligen. Sammanfattande kan man hålla med Troyon i vad han säger till sin syster i ett brev den 2 oktober 1845: ”Vem hade kunnat ana att upptäckten av en grav år 1838 skulle få sådana konsekvenser.”

För hjälp med tolkningen av brevens franskschweiziska texter tackas fil. dr Svante Fischer och för vänligt mottagande och hjälp med arkivarbetet i Lausanne och Neuchâtel förre museichefen Dr. Gilbert Kaenel.

Noter

- 1 Troyon 1846. Min avsikt är att publicera rapporten i tidskriften *Fornvännen*.
- 2 Stora samlingar av arkivalier med anknytning till Frédéric Troyon finns i Musée cantonal d'archéologie et d'histoire i Lausanne samt i Bibliothèque publique et universitaire i Neuchâtel. Flera biografier har skrivits om honom, den mest omfattande ingår i Werner Leitz 2002 publicerade monografi om gravfältet vid Bel-Air, se även Marc Antoine Kaeser 2000, s. 44–78.
- 3 Leitz 2002, s. 15.
- 4 Leitz 2002, s. 26–38.
- 5 Johan Henrik Schröder (1791–1857), 1830 utnämnd till professor i arkeologi och litteraturhistoria.
- 6 Bengtsson 2014, s. 33–53.
- 7 Denna föresats tycks dock aldrig ha förverkligats.
- 8 Bror Emil Hildebrand betraktades av Troyon vid sidan av antropologen Anders Retzius som den främste och egentligen ende svenske vetenskapsmannen med vilken han kunde föra kvalificerade arkeologiska diskussioner. Trots detta skymtar besvikelsen

fram över att uppskattningen dem emellan inte var ömsesidig. Kanske berodde detta inledningsvis på olika personkemi som för Hildebrands del senare förvärrades av Troyons ställning vid hovet. Hildebrand uppfattade honom nog som en fridstörare i arbetet och senare kanske som en farlig konkurrent då det gällde undersökningarna av kungshögarna i Gamla Uppsala. Detta anar man redan i ett brev skrivet den 19 September 1845 till före detta landshövdingen Hans Järta (1774–1847), då bosatt i Uppsala. Han skriver ”Till min stora bedrövelse har jag fått en Schweizare på halsen, En Mr Troyon, som ämnar tillbringa vintern här för att studera våra antikviteter....Det är sent. Mr Troyon har bortpladdrat hela min eftermiddag” (*Hans Järta och Bror Emil Hildebrand. Brevväxling åren 1834–1847* 2017, s. 571 f).

- 9 Kaeser 2000, s. 133 f.
- 10 Hildebrand 1876, s. 607; Lindqvist 1936, s.146 f.
- 11 Kaeser 2000, s. 133 f.

Källor och litteratur

Otryckta källor

- Troyon, Caroline: *Briefsammlung Caroline Troyon Bd. 1–2*. Manuskript förvarat i Musée cantonal d'archéologie et d'histoire, Lausanne.
- Troyon, Frédéric: *Description de douze tumuli de l'île de Munsön sur le lac Mëlar (ouverts sur le fin de Mai et au commencement de Juin, en 1846)*.

Manuskript i Antikvarisk- topografiska arkivet (ATA). Stockholm.

Tryckta källor och litteratur

Bengtsson, Herman: "Kyrkan" *Kyrkan i Gamla Uppsala. Från katedral till församlingskyrka* red. Gunnar Granberg. Karlstad 2014.

Göthberg, Hans & Lovén, Christian: "Gamla Uppsala kyrka under domkyrkotiden" *Uppsala domkyrka II. Domkyrkan i Gamla Uppsala* (Sveriges Kyrkor 228) Uppsala 2010.

Hans Järta och Bror Emil Hildebrand. *Brevväxling åren 1834–1847* red. Kerstin Assarsson-Rizzi (Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 39). Stockholm 2017.

Hildebrand, Bror-Emil: "Sur les tumulus du Vieil-Upsal" *Congrès international d'anthropologie & d'archéologie préhistoriques. Compte rendu de la 7e session, Stockholm. Tome second.* Stockholm 1876.

Kaeser, Marc-Antoine: *A la recherche du passé vaudois* (Document du Musée cantonal d'archéologie et d'histoire). Lausanne 2000.

Leitz, Werner: *Das Gräberfeld von Bel-Air bei Lausanne. Frédéric Troyon (1815–1866) und die Anfänge der Frühmittelarchäologie.* Cahiers d'archéologie Romande 84. Lausanne 2002.

Lindqvist, Sune: *Uppsala högar och Ottarshögen* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien). Stockholm 1936.

Selling, Gösta, Johansson, Gotthard & Axel-Nilsson, Göran: *Stockholm i närbild.* Stockholm 1987.

Jan Peder Lamm är arkeolog och har tidigare varit verksam vid Stockholms universitet och Statens historiska museum, där han även var forskningschef.